

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2013:12
ARKEOLOGISK FÖRUNTERSÖKNING

Bisättningsbyggnad vid Hallsbergs sockenkyrka

Klockarlyckan 1:1, Hallsbergs socken och kommun, Närke

Dnr 431-8471-2012

Annica Ramström

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2013:12
SÄRSKILD ARKEOLOGISK UTREDNING

Bisättningsbyggnad vid Hallsbergs sockenkyrka

Klockarlyckan 1:1, Hallsbergs socken och kommun, Närke

Dnr 431-8471-2012

Annica Ramström

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

© 2013 Arkeologgruppen

Arkeologgruppen rapport 2013:12

Författare Annica Ramström

Grafisk form Nina Balknäs/Högtorps Diverse

Omslagsfoto Hallsbergs kyrka. Foto av Arkeologgruppen.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr 2012/0903.

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö.....	5
Syfte och frågeställningar.....	7
Metod och genomförande.....	8
Resultat	9
Tolkning	10
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen.....	11
Referenser	12
Administrativa uppgifter	13
Bilagor.....	14
Bilaga 1. Schakttabell	
Bilaga 2. Anläggningstabell	
Bilaga 3. ¹⁴ C-analys	
Bilaga 4. Profilritning	

Bisättningsbyggnad vid Hallsbergs sockenkyrka

Figur 1. Utsnitt ur översiktskartan med Hallsbergs sockenkyrka inringat Skala 1:10 000.

Sammanfattning

I samband med nybyggnation av en bisättningsbyggnad vid Hallsbergs sockenkyrka genomförde Arkeologgruppen AB en arkeologisk förundersökning inom det berörda området.

Det skriftliga källmaterialet kunde konstatera att den berörda delen av kyrkogården togs i anspråk för begravingar under första hälften av 1900-talet. I den östra delen av ytan, mot botten, hittades två anläggningar i form av en härd och en kokgrop, utöver detta hittades också en kulturlagerrest av siltig lera med inslag av bränd lera och små skärviga stenar. I härdens togs ett kolprov som visade en datering, kalibrerade till 2 sigma, till 1020–1160, det vill säga vikingatid–tidig medeltid.

Inledning

I samband med nybyggnation av en bisättningsbyggnad vid Hallsbergs sockenkyrka, Klockarlyckan 1:1, Hallsbergs kommun, Närke, har Arkeologgruppen AB genomfört en arkeologisk förundersökning inom den berörda delen av kyrkogårdsområdet. Undersökningen genomfördes i juni 2013 av Ebba Knabe och Helmut Bergold. Den arkeologiska rapporten har utformats av Annica Ramström.

Bakgrund och kulturmiljö

Hallsbergs sockenkyrka är belägen cirka 5 kilometer öster om samhället Hallsberg. Kyrkan har en klassisk placering på en förhöjning mot omgivande landskap. Runt kyrkan finns en mindre kyrkby.

Hallsbergs sockenkyrka antas i litteraturen genomgående som medeltida i de äldsta delarna, vilket också bekräftas genom murverksdokumentation år 1957. Det finns inga närmare uppgifter om när kyrkan uppförts, men såväl 1100-, 1200- som 1300-talen nämns. Eventuellt kan byggnaden haft en föregångare och då kanske i form av en träkyrka eller ett kapell, men det är bara antaganden. Efter omfattande ombyggnad åren 1821–1822 fick kyrkan sitt nuvarande klassicistiskt präglade utseende (se Pettersson 2000 och där anförd litteratur).

Vid en undersökning invid kyrkans södra långvägg hittades ett flertal mer eller mindre välbevarade skelettbegravingar från medeltid (Pettersson 2000).

Av den ursprungliga kyrkogårdsmuren med stigluckor syns idag inga rester. Delar av det nuvarande kyrkogårdsområdet har tidigare bland annat hyst bostadsbebyggelse, exempelvis området mot järnvägen som togs i anspråk som begravningsplats år 1903 (Pettersson 2000 och där anförd litteratur).

Söder om kyrkan och järnvägen finns en i FMIS/Fornsök registrerad boplats, Hallsberg 198:1 med en datering till vendel–vikingatid. Boplatsen hittades vid en arkeologisk inventering och vid den påfölj-

Bisättningsbyggnad vid Hallsbergs sockenkyrka

Figur 2. Översikt av området med förundersökningsytan markerat med rött. Skala 1:4 000.

ande förundersökningen hittades lämningar i form av härdar och stolphål. Utöver det hittades också ett skärvstenslager som täckte en yta av 300 kvadratmeter. Vid undersökningen avgränsades boplatsen mot öster och väster (Pettersson 1999). Ett liknande skärvstenslager återfanns vid undersökningen av boplatsen och bytomten vid Odensvi, Viby sn, Närke (Pettersson 2003).

Utifrån Samzelius karta över utvidgningarna av kyrkogården vid Hallsbergs sockenkyrka 1822-1830 kan slutsatsen dras att undersökningen för ny bisättningsbyggnad ligger inom den del av kyrkogården som började användas från och med år 1903 (se Pettersson 2000:9 och där redovisad karta).

Syfte och frågeställningar

Syftet med den arkeologiska förundersökningen var att:

Skapa ett underlag för Länsstyrelsens bedömning om tillstånd att bort aktuell del av fornlämningen kan ges genom att klargöra fornlämningens närmare art och omfattning.

Detta innefattade att:

- Klargöra eventuell förekomst av kulturlager, deras omfattning, karaktär och ålder
- Klargöra eventuell förekomst av anläggningar och bedömning av deras typ, antal och ålder.
- Klargöra eventuellt fyndinnehåll, vilket ska inkludera en bedömning av fyndens typ, antal och ålder
- Göra en bedömning av fornlämningens bevarandegrad på aktuell plats.
- Göra en rumslig avgränsning, både horisontellt och vertikalt av fornlämningen inom exploateringsområdet.
- Göra en bedömning av vilka typer av aktiviteter som ligger bakom eventuella kulturlager, anläggningar och fynd som påträffas vid förundersökningen.

Att klargöra i vilken mån en särskild arkeologisk undersökning (slutundersökning) måste utföras av aktuell del av fornlämningen innan bygg- och anläggningsverksamhet får ske inom området för fornlämningen. Som underlag för detta ska en bedömning av fornlämningens vetenskapliga kunskapsvärde, det vill säga en bedömning av i vilken utsträckning som en särskild undersökning av aktuell del av fornlämningen ska kunna bidra med nya och meningsfull arkeologisk kunskap göras.

Metod och genomförande

Inför den arkeologiska förundersökningen hade den bisättningsbyggnad som fanns på undersökningsytan delvis rivits. Kvar fanns delar av norra väggen till den källare som funnits under halva byggnaden i väster, kvar fanns också den trappa som ledde ner till källaren från utsidan av huset.

Källaren i väster gjorde att undersökningsytan blev terrasserad med en djupare nivå i den för källaren utgrävda västra delen. Ytan var täckt med ett tunt lager av rivningsmassor från rivningen av bisättningsbyggnaden.

Figur 3. Bisättningsbyggnaden efter att den rivits sedd från söder. Foto: Arkeologgruppen.

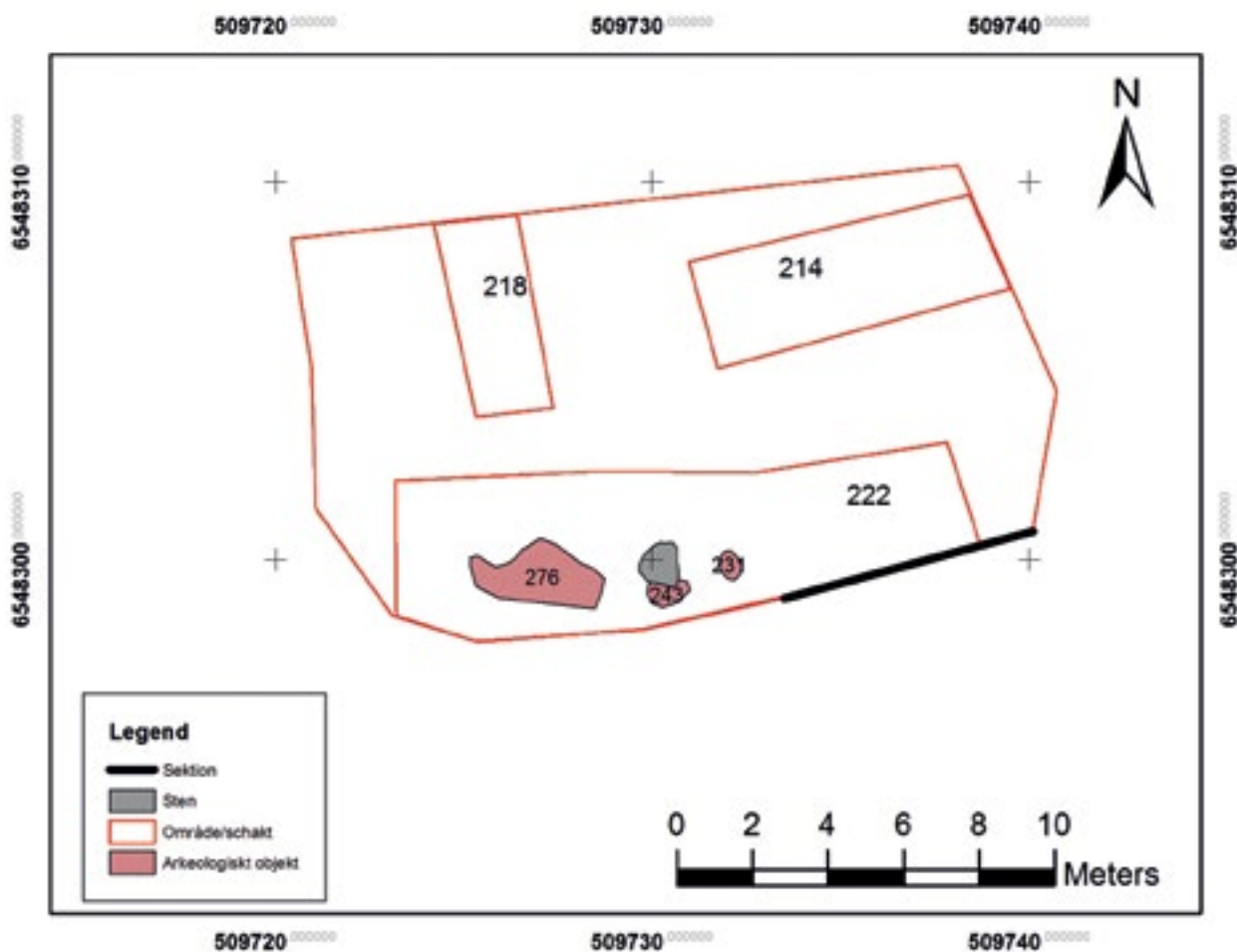
Inom undersökningsområdet togs tre stycken ytor upp, se schaktplan figur 4, med hjälp av grävmaskin. Avbanningen skedde skiktvis ner till kultur- eller anläggningsnivå, där inga lämningar hittades schaktades ner till orörd nivå. Samtliga schakt och anläggningar mättes in med GPS. De anläggningar som hittades grävdes för hand med skärslev och dokumenterades skriftligt samt fotograferades. Ett kolprov togs i

syfte att se om anläggningarna hörde ihop med den daterade boplatser söder om järnvägen. Det skickades för datering till Beta Analytic Inc. i Florida.

Mot söder ritades en stratigrafisekvens mellan de bevarade väggarna i skala 1:20. Samtliga inmätningar har bearbetats i Intrasis och Intrasis Analysis och finns lagrade i Intrasis.

Resultat

Undersökningsområdet uppgick till 19x6 meter, det vill säga 114 kvadratmeter. Stora delar av ytan hade tidigare varit bebyggd med en bisättningsbyggnad som revs inför undersökningen. I byggnadens västra del har en källare funnits som sträckte sig under halva huset med bland annat en nedgång från den västra sidan av huset. Inom undersökningsområdet togs tre ytor upp som sammantaget utgjorde cirka 90 kvadratmeter av ytan.

Figur 4. Schaktplan över förundersökningsytan med de grävda ytorna och anläggningar. Skala 1:200.

Vid undersökningen visade det sig att hela den västra delen var förstörd av den källare som gått ner i orörda marknivåer. Dessutom visade det sig att byggnadens norra vägg vilade mot den högre kulle som finns norr om området och som delvis schaktats bort i samband med byggandet av bisättningsbyggnaden och därmed förändrat den naturliga topografin, se figur 3.

Del av den södra schaktväggen rensades och ritades (se sektion figur 4, bilaga 4). Sektionen visar att överst finns ett 0,4–0,8 meter tjockt fyllnadslager bestående av sten, grus och sand. Lagret tunnar ut mot öster. Under detta lager finns i öster två lager om 0,1–0,2 meter bestående av sandig humös lera och sand. Dessa båda lager tunnar ut och försvinner mot öster. Under dessa båda lager finns ett 0,05–0,25 meter tjockt lager som täcker hela profilen bestående av lerjord som i öster innehåller sten. Lagret är som tjockast i den östra delen. Under detta lager finns moränen.

I den södra delen av undersökningsområdet var topografin ursprunglig och inte så störd av bisättningsbyggnaden, här togs ytan S222 upp. I den östra delen av ytan, i toppen av moränen, hittades två anläggningar i form av en härd och en kokgrop, utöver detta hittades också en kulturlagerrest av siltig lera med inslag av bränd lera och små skärvida stenar i storleken 0,05 meter i diameter. I härden, A231, togs ett kolprov som vid vedartsanalys visade sig bestå av al (bilaga 5). Kolprovet gav en datering, kalibrerad med 2 sigma, till 1020–1160, det vill säga vikingatid–tidig medeltid (bilaga 3).

Tolkning

I den södra delen av undersökningsområdet finns resterna efter en boplats från vikingatid–tidig medeltid vilket till delar stämmer med dateringarna från den sedan tidigare kända fornlämningen söder om järnvägen, Hallsberg 198:1, även om de dateringarna till delar ligger något tidigare. Under perioden vikingatid–tidig medeltid börjar bebyggelsen dra sig upp mot lite högre partier då redskapen nu medger odling på de tyngre lerjordarna där bebyggelsen tidigare legat. Under den här tiden introduceras kristendomen i nordnorden och möjligen finns det ett samband med den daterade härden och kyrkan som har gamla anor och även helt, hypotetiskt, skulle kunna ha haft en föregångare.

De anläggningar som fanns bevarade var samtliga grunda och även om de var tydligt avgränsade mot omgivande mark så var de inte välbevarade på djupet. Boplatsen fortsätter utanför den undersökta ytan mot åtminstone söder och väster.

Ytans norra och östra delar var så förstörda av den byggnad som tidigare stått på platsen att eventuella spår efter boplatsen inte längre fanns kvar.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Arkeologgruppen har följt det syfte som ställdes upp i samband med upprättandet av undersökningsplanen utifrån Länsstyrelsens kravspecifikation.

Undersökningsområdet visade sig bli något mindre än det som bifogades ärendet. Anledningen till detta var att arbetsområdet visade sig bli mindre än vad som angivits av exploatören. På plats visade det sig också problematiskt med försvarandet av de massor som togs upp i samband med den arkeologiska undersökningen. Av den anledningen valde Arkeologgruppen i samråd med exploatören att inte bana av hela området utan ta upp ytor. Prioriteringen gjordes då det visade sig att den rivna byggnadens källare var så djup att inga arkeologiska lämningar rimligtvis kunde finnas under densamma. Detta bekräftades också genom en yta. Massorna från den upptagna ytorna kunde då dumpas på den yta där källaren varit belägen.

Den tidplan som fastställdes för undersökningens fält- samt rapportarbete har hållits. Ebba Knabe var fält- och rapportansvarig vilket stämmer med undersökningsplanen men skrivits av Annica Ramström.

Inga fynd har skickats in för konservering, däremot har Länsstyrelsen godkänt att pengarna som avsatts för konservering istället används till att datera en härd med hjälp av ¹⁴C-analys.

Referenser

Tryckta källor

Pettersson, O. 1999. Arkeologisk undersökning: järnåldersboplatser vid Översta, Närke, Hallsbergs socken, Ekeberga 1:33, Kyrkogården 2:1 och Sörby 1:4, RAÄ 197 och 198. Riksantikvarieämbetet, rapport UV Mitt 1998:80.

Pettersson, O. 2000. Medeltida gravar vid Hallsbergs sockenkyrka. Arkeologisk undersökning, Närke, Hallsbergs socken, Hallsbergs kyrka 1:1. Riksantikvarieämbetet rapport, Uv Bergslagen 2000:33.

Pettersson, O. 2003. Skärvstenslager: skräppupplag med avfall eller medvetet material? Ett hett ämne från Odensvi i Viby socken. I: Mittens rike. Arkeologiska berättelser från Närke, s. 267-282.

Administrativa uppgifter

Landskap: Närke
Län: Örebro län
Kommun: Hallsbergs kommun
Socken: Hallsbergs socken
Fastighet: Klockarlyckan 1

Arkeologgruppens diarienummer: Ag 2013_16
Länsstyrelsens diarienummer: 431-8471-2012
Projekt nr: Ag 2013_16
Fornlämningsnr: —

Projektgrupp:
Ebba Knabe och Helmut Bergold

Personal:
Ebba Knabe och Helmut Bergold

Undersökningstid: 2013-06-03–2013-06-04

Exploateringsyta: 114 m²

Undersökt yta: 90 m²

Läge: Ekonomiska kartan, blad 10F 0c

Koordinatsystem: SWEREF 99 TM

Dokumentationshandlingar som förvaras i ATA, RAÄ, Stockholm:

1 profilritning i skala 1:20.

Digitalt arkiv:

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd:

Inga fynd omhändertogs.

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt 214

Längd: 7 meter.

Bredd: 3 meter.

Djup: 2,5 meter från dagens marknivå.

Anläggningar: -

Beskrivning:

Schaktet grävdes under gamla bisättningsbyggnaden. Under byggnaden fanns grundläggningmassor om 0,1 m därunder orört morängrus.

Schakt 218

Längd: 5 meter.

Bredd: 2 meter.

Djup: 2,5 – 3 meter under dagens marknivå.

Anläggningar: -

Beskrivning:

Schaktet grävdes under gamla bisättningsbyggnaden. Under byggnaden fanns grundläggningmassor om 0,1 m, därunder morängrus och i botten berg. Schaktet var stört av två moderna brunnar.

Schakt 222

Längd: 15 meter.

Bredd: 4 meter.

Djup: 0,4 – 1,6 meter.

Anläggningar: 1 härd, A231, 1 kokgrop A243 samt 1 kulturlager, A276.

Beskrivning:

Vid gränsen till bisättningsbyggnadens södra vägg. Överst fanns en 0,1-0,3 m tjock fyllning av grus och sten, under denna fanns ett lager med 0,05-0,2 m påförd sand. Under sanden fanns i den östra delen omrörd silt och lera med inslag av sten som övergick i väster till humös lera. I botten morän. Mot botten återfanns rester av ett kulturlager och två härdar varav en daterades till Cal AD 1020 to 1160 e.Kr (Cal BP 930 to 800) med 2 sigma kalibrering.

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anr	Schakt	Typ	Storlek/m	Djup/m	Beskrivning
231	S222	Härd	0,4	0,05	Tydligt avgränsad. Innehållande svart sotig silt med inslag av kol. Få små skörbrända stenar. Kolprov taget
243	S222	Kokgrop	1,5x1	0,3	Tydligt avgränsad. Innehållande gråsvart silt samt rikligt med skärvig och skörbränd sten i storleken 0,1-0,25 m. Inslag av lerklining och kolfragment.
276	S222	Kulturlager	4x2	0,02-0,05	Tydligt avgränsat lager innehållande siltig lera med bränd lera och små skärviga stenar, cirka 0,05 m stora.

BETA ANALYTIC INC.

DR. M.A. TAMERS and MR. D.G. HOOD

 4985 S.W. 74 COURT
 MIAMI, FLORIDA, USA 33155
 PH: 305-667-5167 FAX:305-663-0964
 beta@radiocarbon.com

REPORT OF RADIOCARBON DATING ANALYSES

Dr. Ebba Knabe

Report Date: 9/20/2013

Arkeologgruppen i Orebro

Material Received: 9/16/2013

Sample Data	Measured Radiocarbon Age	¹³ C/ ¹² C Ratio	Conventional Radiocarbon Age(*)
Beta - 359302 SAMPLE : K-lyckanA243 ANALYSIS : AMS-Standard delivery MATERIAL/PRETREATMENT : (charred material): acid/alkali/acid 2 SIGMA CALIBRATION : Cal AD 1020 to 1160 (Cal BP 930 to 800)	1000 +/- 30 BP	-26.7 ‰	970 +/- 30 BP

Dates are reported as RCYBP (radiocarbon years before present, "present" = AD 1950). By international convention, the modern reference standard was 95% the ¹⁴C activity of the National Institute of Standards and Technology (NIST) Oxalic Acid (SRM 4990C) and calculated using the Libby ¹⁴C half-life (5568 years). Quoted errors represent 1 relative standard deviation statistics (68% probability) counting errors based on the combined measurements of the sample, background, and modern reference standards. Measured ¹³C/¹²C ratios (delta ¹³C) were calculated relative to the PDB-1 standard.

The Conventional Radiocarbon Age represents the Measured Radiocarbon Age corrected for isotopic fractionation, calculated using the delta ¹³C. On rare occasion where the Conventional Radiocarbon Age was calculated using an assumed delta ¹³C, the ratio and the Conventional Radiocarbon Age will be followed by "...". The Conventional Radiocarbon Age is not calendar calibrated. When available, the Calendar Calibrated result is calculated from the Conventional Radiocarbon Age and is listed as the "Two Sigma Calibrated Result" for each sample.

CALIBRATION OF RADIOCARBON AGE TO CALENDAR YEARS

(Variables: C13/C12=-26.7;lab. mult=1)

Laboratory number: **Beta-359302**

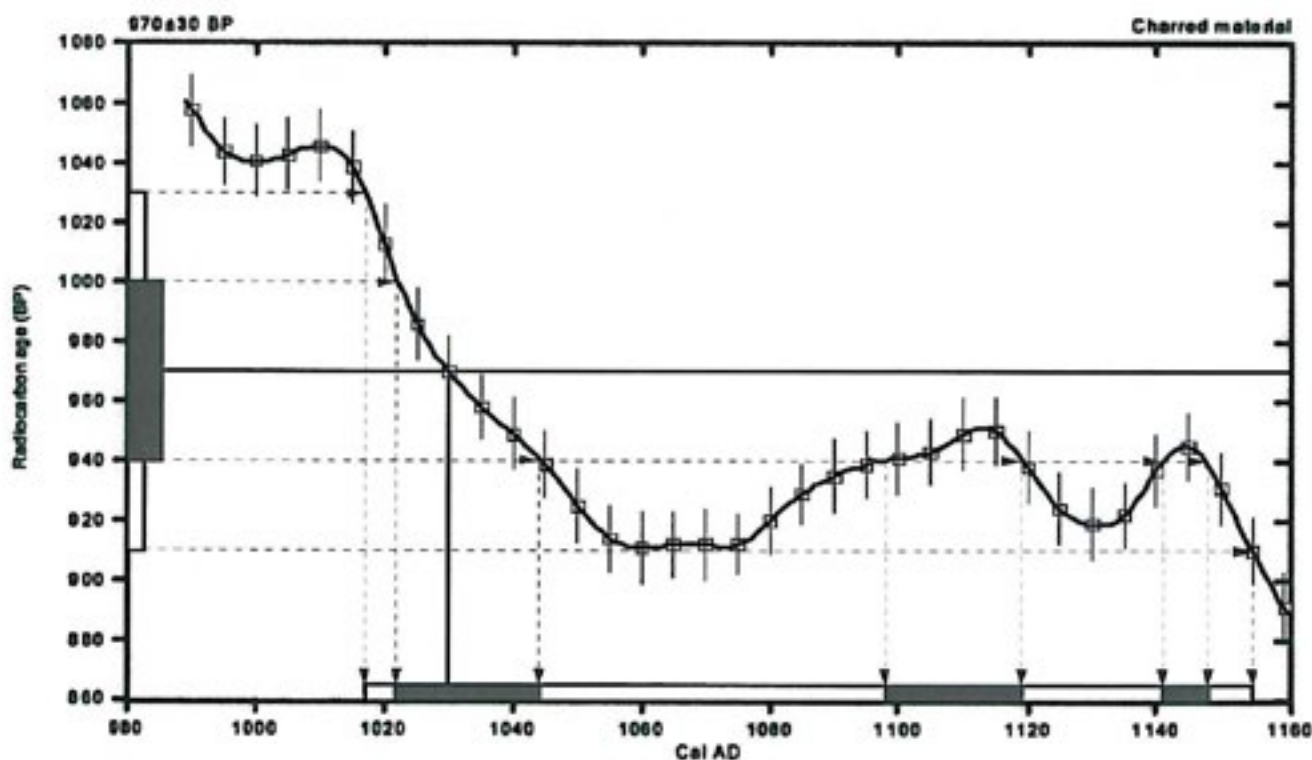
Conventional radiocarbon age: **970±30 BP**

2 Sigma calibrated result: Cal AD 1020 to 1160 (Cal BP 930 to 800)
(95% probability)

Intercept data

Intercept of radiocarbon age
with calibration curve: **Cal AD 1030 (Cal BP 920)**

1 Sigma calibrated results: Cal AD 1020 to 1040 (Cal BP 930 to 910) and
Cal AD 1100 to 1120 (Cal BP 850 to 830) and
Cal AD 1140 to 1150 (Cal BP 810 to 800)

References:

Database used

INTCAL09

References to INTCAL09 database

Heaton, et al., 2009, Radiocarbon 51(4): 1151-1164, Reimer, et al., 2009, Radiocarbon 51(4): 1111-1150,

Stuiver, et al., 1993, Radiocarbon 35(1): 137-189, Oeschger, et al., 1975, Tellus 27: 168-192

Mathematics used for calibration scenario

A Simplified Approach to Calibrating C14 Dates

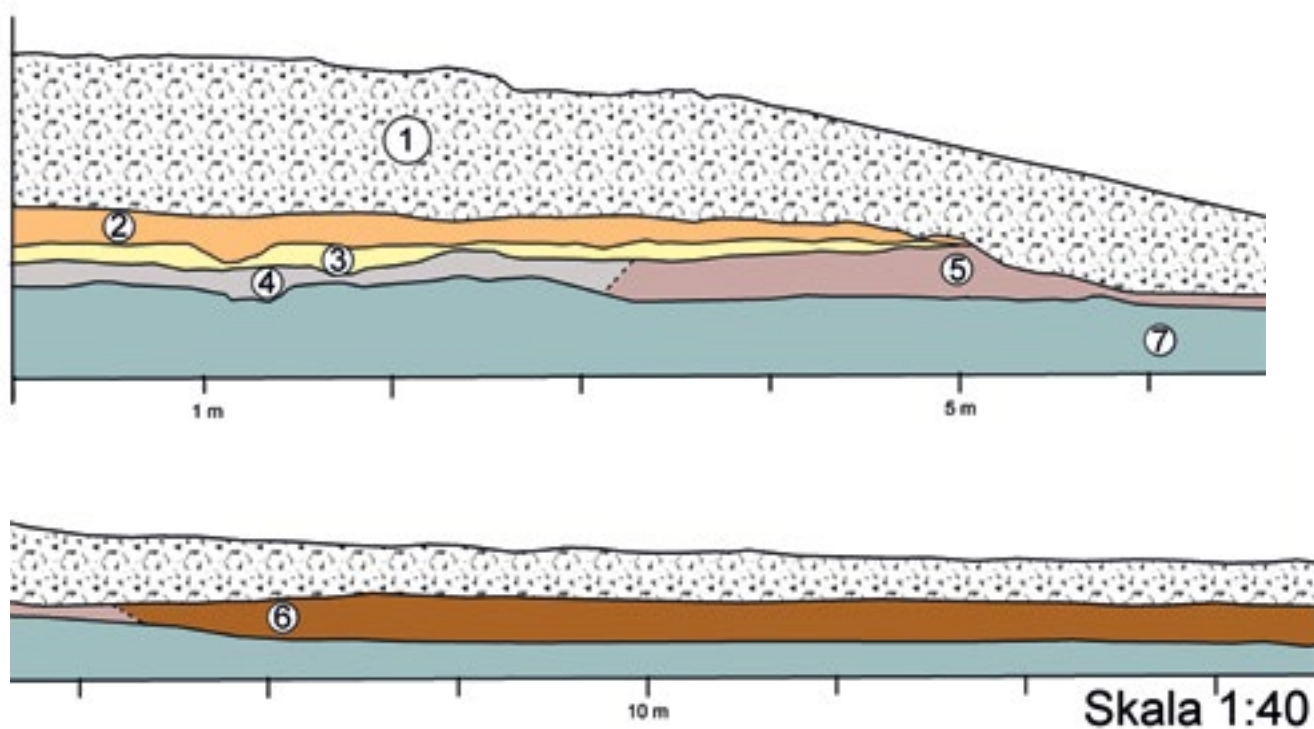
Talma, A. S., Vogel, J. C., 1993, Radiocarbon 35(2): 317-322

Beta Analytic Radiocarbon Dating Laboratory

4985 S.W. 74th Court, Miami, Florida 33155 • Tel: (305)667-5167 • Fax: (305)663-0964 • E-Mail: beta@radiocarbon.com

Bilaga 4. Profiliritning

Mot söder

- 1, fyllnadslager(sten, grus, sand, i öster asfalt och bärlager)
- 2, sandig, humös lera
- 3, sand
- 4, lerjord, relativt stenfri, mot öster stenigare, övergår i:
- 5, lerjord, stenig, övergår i:
- 6, odlingsjord
- 7, morän

